

A hetvenes évek budapesti szegényei

Olyan társadalomban, ahonnan nagyjából eltűnt az életet fenyegető ínség, de ugyanakkor a vagyon, magántulajdon és a magasabb színvonalú anyagi biztonság annyira korlátozott és ingatag, mint nálunk, továbbá ahol az előnyök, privilégiumok olyan nagy része nem tulajdonjellegű, hanem nehezen ellenőrizhető juttatás, nehéz világosan elhatárolni egymástól a szegényt és a nem szegényt.

De biztos, hogy ma Budapesten *szegény az, akinek nincs legalább egy szobából és konyhából álló, legalább folyóvízzel és saját W.C.-vel felszerelt önálló lakása*. Budapesten a legfontosabb « vagyon » a lakás. Bármilyen további vagyona van egy fővárosi lakosnak, legnagyobb értékét minden bizonnyal a lakás képezi. Aki ilyen minimálisan elfogadható lakás fölött nem rendelkezik, az az esetek döntő többségében teljesen vagyontalan, az átlagosnál iskolázatlanabb, szakképzetlen, és rendszeres jövedelme is alacsony. Nincstelenül, mindenféle anyagi háttér nélkül indult. Vagyis még egy ágyat, egy váltás ágyneműt, két tányért és evőeszközt sem kapott hazulról; közvetlen szükségleteinek kielégítésén túl nem képes tartalékot képezni, és így gyerekei is a semmivel

---

Részletek, rövidítve.

SOLT Ottília (1944) — szociológus. *Az alacsony jövedelmű munkáscsaládok és a cigányság körében végez kutatásokat.*

fogják kezdeni önálló életüket. Legalább 400 ezer emberről van szó.

Miből élnek a budapesti szegények? Mint a modern nagyvárosokban általában, a szegények között Budapesten is sok az idős, akiknek fő jövedelmük valamilyen nem állandó munkából származó alacsony nyugdíj. Nem minden szegénységben élő öreg tartozott hajdan a társadalom legalsó rétegéhez. Szakmunkás vagy önálló kisegyzisztencia volt, de abban a korszakban, amikor ezek a csoportok is szegények voltak. És mire csoportjuk egészében kiemelkedett a szegénységből, ők már nem voltak munkaképesek.

Ilyen lemaradók vannak még munkaképes korú szegények között is. Szakmunkások, vagy nagyon ritkán nem fizikai munkát végző alkalmazottak, akik valamilyen okból — legtöbbször azért, mert több gyerekük van, vagy mert gyereket eltartó nők — versenyképtelenek. A munkaképes szegények döntő többsége azonban szakképzetlen. A férfiak gyári segéd- és betanított munkások, szállítómunkások, rakodók, teherautósofőrök. Dolgoznak építkezéseken, útépítésnél, mélyépítésnél, a Köztisztasági Hivatalnál, hordják a szennyest a kórházakban, a kannákat, zsákokat, ládákat az éttermek konyháiban, élelmiszerüzletek raktáraiban, ablakot tisztítanak, újságot hordanak, sportpályát gondoznak. Főfoglalkozásukon kívül még számtalan sokféle munkát vállalnak, ha pénzre van szükségük. Cepekednek a piaci árusoknál, felássák a budai kerteket, takarítónők, konyhai kisegítők, vasalónők tisztító vállalatnál, söprik a bérházakat, hazahordják és saját konyhájukban mossák-vasalják mások szennyesét, eljárnak takarítani jobb módú családokhoz. Nemcsak munkahelyet, hanem foglalkozást is változtatnak, így általában elesnek a tartós előnyöktől. A szegények nem nyaralnak kedvezményesen, kevés a fizetett szabadságuk, amelyet egyébként munkával szoktak eltölteni, ritkán kapnak nyereségrészesedést, lakásépítési kölcsönt, nyugdíj előtt jobb beosztást.

A legtöbb budapesti szegénycsalád megélhetéséhez valamilyen módon a vidékhez fűződő kapcsolatok is hozzájárulnak. Nemcsak a vakációzó gyerekek gondját vállalja a falusi rokonság, nemcsak arról van szó, hogy legalább

szüretre még azok is vidékre mennek, akiknek már a nagyapja is pesti volt, mert ha házastársuk, sógoruk nem, akkor legalább a szomszédjuk falusi, hanem arról, hogy sokan fizetett szabadságuk idejére idénymunkát vállalnak a mezőgazdaságban vidéki rokonaik közvetítésével, mások a rokonság kisgazdaságaiban segítenek, sőt vannak, akik átmenetileg többször is leköltöztek falura, tanyára, amikor a mezőgazdaságban kedvezőbb kilátásokat reméltek.

*

A társadalomban a különféle életformák a megélhetési módokkal szoros összefüggésben alakulnak ki és változnak. Az európai társadalmak szinte születésük pillanatában létrehozták azt a kisebbséget is, amelynek nincs biztosított egzisztenciája, akiknek az életformáját nem védik intézmények, nincs vagyonuk és elfogadható szaktudásuk. Az ilyen nincstelenek változó méretű rétegeit mint bizonytalan, csak lazán helyhez kötött egzisztenciákat integrálta a társadalom és a gazdaság. A társadalmak és a gazdaságok történetében megvan az ő külön történetük is, az elfogadott, elismert életformák mellett kialakult az ő sajátos életformájuk is, változásaival követve a felettük álló társadalom és gazdaság változásait.

A zártan épített budapesti szegénytelepeknek, a földszintes hosszú házak zárt udvarainak közös terén zajló élet magával hozza a teljes nyilvánosságot. Alig-alig van olyan intim szféra, amely rejtve maradhat a többiek előtt. Ez a szó szoros értelmében vett fizikai kényszer ugyan, mégis jól megformált dolog. Több funkciónak is eleget tesz egyszerre: szolgálja a különféle problémák és feladatok közös, együttes megoldását, és az itt élők társas igényét, szórakoztatását is.

Akik ilyen lakásokban születnek, így élik le az életüket, azokban maga a helyzet is kifejleszti a színpadias, túlhangsúlyozott viselkedést. Az örömet, bánatot, gyöngédséget, konfliktust nem lehet eltitkolni, mert nincs hol; inkább eljátsszák egymásnak. A veszekedők valódi sérelmeiket megtoldják még egy kis jutalomjátékkal. A kiadós

kiabálás feloldja a feszültséget, mindenki megformálhatja és kifejezheti önmagát, ugyanakkor elszórakoztatja a többieket.

A maga helyén jól funkcionál ez a kidolgozott stílus, más környezetben azonban — például az iskolában, egy hivatalban — jó esetben csak idegenkedést, de sokszor ellenszenvet, és néha megtorlást vált ki. Naponta lehetünk tanúi ilyen jeleneteknek, amikor « két kultúra » találkozik szembe.

Az ilyen falak-közrefogta udvarközösségek nemcsak intenzívek, vagyis mindig fizikailag is valóságosak és indulatteliek, hanem szorosak is. Behatolnak a lakásajtón belül folyó életbe. Főleg rokoni kapcsolatok révén.

A rokonság minden réteg számára igen fontos társadalmi kapcsolat. A szegények körében azonban feltétlenül a legfontosabb. Már csak azért is képes betölteni a családok egész társadalmi horizontját, mert többnyire elég népes. Így ki-ki a rokonságon belül is megtalálhatja a korban, karakterben neki megfelelő társakat. A rokonságban található a magáéhoz hasonló, és más, számára új, érdekes életformákkal. (Idegen életformákat nem is nagyon tud másképpen megközelíteni.)

A rokonságnak egy része a környéken, és nagyon gyakran az adott telepen, udvaron belül lakik. Házastársat is sokszor választanak a közvetlen közelből — nem is könnyű másutt találni, hiszen a « rossz családból való » vagyontalan fiatal nem kívánatos partner más társadalmi körben. Nem egy telep lassan néhány rokonsági-sógorsági konglomerátummá szerveződik.

Ebben a kultúrában az asszonyok állnak a középpontban. Nincs nőuralom. A legtöbb családban nagyon is nagy, már-már alázatos megbecsülés jut a férfiaknak, férjeknek, apáknak, felnőtt fiúgyerekeknek. Kiszolgálják őket, és közvetlen hatalmuk van a családtagok felett. A szakképzetlen, nincstelen rétegekben a férfiak soha nem voltak a családok egyedüli eltartói, mindig is lazábban kapcsolódtak a családi és lakóhelyi közösséghez, mint az asszonyok. Bizonytalan egzisztenciájuk éppen abban állt, hogy nem volt állandó, helyhez köthető, megélhetést biz-

tosító munkájuk: vagy mindig, vagy egyes időszakokban menniük kellett a munka, a megélhetés után.

A sajátos családi életet, a sajátos anya- és apaszerepeket az egzisztenciális kényszer teremtette, de a nincstelenség kultúrájában kidolgozott modellekké váltak és öröklődtek nemzedékről nemzedékre. Az apa és az anya szerepét a gyerekek családjukban és a velük szoros kapcsolatban lévő családokban tanulják meg. A minden funkciót ellátó asszonyok és a mindennapi életben funkció nélküli férfiak között a családért majd felelősséget vállalni tudó lányok, és nők gondoskodásához szokott fiúk nőnek fel. A gyerekkorban kialakuló erős kötődés az anyához és gyenge kötődés az apához, amely az « alsó rétegek » családjaiban igen gyakran tapasztalható képlet, maradandó nyomokat hagy a személyiségben, és védtelenné teszi kórosnak minősített viselkedésformákkal szemben.

A szegények családját nem tartja össze a tulajdon és a biztonság, mert általában mindez nincs meg. Itt a monogám házasság mindig is sokkal kevésbé stabil intézmény volt. A család mindennapi életéhez lazán kapcsolódó férfiek könnyen le is szakadnak, és könnyen sodródik a helyükre valaki más.

A szakképzetlen és vagyontalan rétegeket fenntartó társadalmi munkamegosztás, vagyis a szakképzetlen munkaerő rendelkezésére álló tipikus munkaalkalmak magukba építették, felhasználják a rétegek sajátos életformáját. Tudomásul veszik, hogy e rossz lakásviszonyok között élő rétegek hajlandók elviselni a rossz munkakörülményeket, a kényelem, a higiénia hiányát. Hogy a jövedelem lehet egyenetlen, szezonálisan ingadozó. Hogy a munkaidőnek nem kell alkalmazkodnia a társadalomban általános szokásokhoz, hogy a szakképzetlen munkaerő hajlandó földrajzilag is követni a munkát, hogy bizonyos munkákat csak az alsó rétegekbe tartozó szakképzetlen munkaerő hajlandó elvégezni, és senki más.

A munkakörülmények, a munkaidő, a munkarend nem magának a munkának a természetétől függ, nem természeti törvények szabják meg, hanem az, hogy kinek a munkája. Viszont a szegénység meglétére épülő munkakörök a szegénység kultúráját, szokásrendjét olyannak

tartják fenn, amilyen. Útépítők, hídépítők, keszonmunkások, mélyfúrók és építőmunkások, gépkocsivezetők, szállítómunkások és rakodók munkarendjében benne van, hogy ez a munkaerő lazán kötődik családjához.

*

Az elmúlt 15 évben a gazdasági élet fellendülése a régi budapesti szegénység jelentős hányadát felszippantotta az alsó-, és középrétegekbe. A korábban időszakos, alkalmi, bizonytalan, kényelmetlen munkák egy része technikai fejlesztéssel és szervezeti átalakulással biztos, tisztas állássá változott a munkaerőhiány hatására. A maradék, vagy az ipar és kereskedelem növekedésével mégis előálló új szegény-munkákat egyre inkább messziről ingázó, még iskolázatlanabb, szakképzetlen munkaerő végzi — többek között cigányok.

A változások természetesen főleg a fiatalokat és legfeljebb a középkorúakat érintették, közülük is azokat, akik bizonyos lépéseket már megtettek a felfelé irányuló mobilitás érdekében — például kevesebb gyereket hoztak világra. Ugyanakkor a lakásviszonyok is javultak. Több nyomortelep végérvényesen eltűnt a föld színéről, lakóik az átlagosnak megfelelő színvonalú lakásokba kerültek. Az utolsó évek nagy állami lakótelep-építkezése a megmaradt szegénynegyedek zsúfoltságát is enyhítette, így még az öregek és más ottmaradók körülményei is javultak valamelyest. Akik jó lakásba, lakótelepre kerültek, kiléptek a « szegénység kultúrájából ». Hátrányaikat nem tudták ugyan egyik percről a másokra felszámolni, gyerekeik továbbtanulása például így is problematikus, de életük átalakult, hasonlóvá vált a középrétegekéhez. Gyűjteni kezdtek, tárgyakat szereztek maguk köré, és viselkedésükben bizonyos fokig utánozni kezdték az új környezetet.

A budapesti szegénység összeszűkülte. El nem tűnhetett, mert az agrárvidékek folyamatosan küldik utánpótlását, a gazdasági élet pedig folyamatos « keresletet » támaszt. A « szegénység kultúrája » még él, csak egyes — bár számos — családok számára szűnt meg létezni. Azért

nem változatlan formában. A születéseket például a szegények körében is erősen korlátozzák a mostani fiatalok. És mint az előző, születéskorlátozást alkalmazó rétegeknél megfigyelhettük, a kevesebb gyerek erőteljes életszínvonal-emelkedést hoz magával.

Napjainkban a fejlett országokban azt figyelhetjük meg, hogy a szegénység kultúráját régi, illetve frissen bevándorolt színes bőrű kisebbség veszi át, vagy alkotja újra. A fejlett országoknak ez az új szegénysége. Nálunk is hasonló folyamat indult meg: a hazai cigányság tömegei integrálódnak a társadalomba, a szegénység pozícióit foglalva el.

Az emberiség — és a magyar társadalom — teljesen nincstelen, iskolázatlan, nyomorgó tartalékai akkor is irtózatos méretűek, ha soha többé nem lesznek társadalmi csoportok, amelyek elvesztik meglévő biztonságos egzisztenciájukat.